

Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı'nın Son Şeyhi: Abdülkâdir-i Belhî

Nurgül Bağcı*

ORCID: 0000-0001-8593-2461

Öz

Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî, soyu itibari ile aristokrat bir sınıfa mensup ünlü bir şeyh ailesinin çocuğudur. 19. yüzyılın son çeyreği ile 20. yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan dönemde Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı şeyhlerinden biri olan Abdülkâdir-i Belhî, ailesiyle birlikte Belh şehrinden Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Abdülkâdir-i Belhî'nin babası Şeyh Seyyîd Süleyman Belhî ve beraberindekiler, dört yıl Konya'da ikamet ettikten sonra Sultan Abdülaziz'in özel davetiyle 1861 yılında İstanbul'a gelmişler; baba oğul, Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı'nda vefat edinceye kadar şeyhlik vazifelerine devam etmişlerdir. Abdülkâdir-i Belhî aynı zamanda şiirle de ilgilenmiştir. Abdülkâdir-i Belhî'nin en ayırt edici özelliği; Mevlevî, Bektaşî ve Nakşîlik gibi birçok tarıkata gönül vermiş kişilerin onun etrafında toplanmaları ve onun edebine, ilmine, hikmetine hayranlık duymaları olmuştur. Devlet erkânından, ulemadan ve şeyhlerden birçok kişi Abdülkâdir-i Belhî'yi Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı'nda ziyaret edip ona intisap etmişlerdir. Bu çalışmada öncelikle Abdülkâdir-i Belhî'nin şeyhlik vazifesini yerine getirdiği Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı, onu dergâhta ziyaret eden müridleri ve büyük oğlu Seyyîd Ahmed Muhtâr hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Ardından, Belhî ailesinin Cemâleddin Afgânî ile irtibatları üzerinde kısaca durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı, Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî ve Müridleri, Seyyîd Ahmed Muhtâr, Belhî Ailesi ve Cemâleddin Afgânî

Gönderme Tarihi: 17/07/2019**Kabul Tarihi:25/12/2019**

* Dr.Öğretim Görevlisi, Ardahan Üniversitesi, Ardahan İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü - Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, E- posta: nurgulbagci@ardahan.edu.tr

The Last Sheikh of Sheikh Murad Buhari Lodge: Sheikh Sayyed Abd ol-Qader Balkhi

Abstract

Sheikh Sayyed Abd ol-Qader Balkhi was the son of a famous sheikh family that belonged to an aristocratic class. Abd ol-Qader Balkhi, who was one of the sheikhs of Sheikh Murad Buhari Dervish Lodge in the period that covered the last quarter of the 19th century, and the first quarter of the 20th century, had to migrate with his family from the Balk city to Anatolia. Sheikh Sayyed Soleiman Balkhi, who was the father of Abd ol-Qader Balkhi and the people around him, came to Istanbul in 1861 with the special invitation of Sultan Abdol-Aziz. Abdülaziz after living in Konya for four years. The father and the son continued their duties as sheikh until the death of the Sheikh Murad Buhari Dervish Lodge. Abd ol-Qader Balkhi was also interested in poetry. The most distinctive characteristics of Abd ol-Qader Balkhi was that many people from Mowlavi, Bektashi and Naqshism gathered around him; and admired his literature, science, and wisdom. Many people from statesmen, scholars, and sheikhs visited Abd ol-Qader Balkhi in Sheikh Murad Buhari Lodge, and admitted their devotion to him. In this study, firstly, information was provided on Sheikh Murad Buhari Lodge, where Abd ol-Qader Balkhi did the duty of sheikh, on his followers who visited him in the lodge, and on his eldest son, Sayyed Ahmed Muhtar. Then, the relations between the Balkhi family and Jamal al-Din Afghani were discussed briefly.

Keywords: Sheikh Murad Buhari Lodge, Sheikh Sayyed Abd ol-Qader Balkhi and His Followers, Sayyed Ahmed Muhtar, Balkhi Family and Jamal al-Din Afghani

Received Date: 17/07/2019

Accepted Date: 25/12/2019

Последний шейх монастыря Шейха Мурада Бухари: Абдюлькадир-и Бельхи Нургул Багджы

Резюме

Шейх Саид Абдюлькадыр-и Бельхи, сын знаменитой семьи шейхов, принадлежащей к аристократическому сословию. В период с конца 19 до начала 20 столетий Абдюлькадир-и Бельхи, который являлся одним из шейхов суфийского монастыря Шейха Мурада Бухари вместе с семьей вынуждены были переселиться из города Белх в Анатолию. Отец Абдюлькадир-и Бельхи Сулейман Бельхи и его приближенные, 4 года прожили в Конье, затем по особому приглашению Султана Абдульазиза в 1861 году приехали в Стамбул; до самой смерти отец с сыном в монастыре Шейха Мурада Бухари продолжали заниматься своими обязанностями. Абдюлькадир-и Бельхи одновременно интересовался поэтической лирикой. Самой главной отличительной чертой Абдюлькадир-и Бельхи было то, что его постоянно окружали люди из разных общин, таких как Мевлеви (Mevlevî), Бекташы (Bektaşî) и Накшилик (Nakşîlik) и восхищались его хорошими манерами, умом и мудростью. Первые лица государства, улемы и шейхи приходили к Абдюлькадир-и Бельхи в Монастырь Мурада Бухари с визитом. В этом исследовании, в первую очередь, делается попытка дать информацию о Монастыре Шейха Мурада Бухари, где Абдюлькадир-у Бельхи вернули статус шейха, о его последователях, которые посещали его и о его старшем сыне Сейид Ахмед Мухтаре. Затем кратко даются сведения об отношениях между семьей Бельхи и Джемаледдин Афгани.

Ключевые слова: Монастырь Шейха Мурада Бухари, шейх Абдюлькадир-и Бельхи и его последователи, Сейид Ахмед Мухтар, семья Бельхи и Джемаледдин Афгани

Получено: 17/07/2019

Принято: 25/12/2019

Giriş

Şeyh Murad- Buhârî¹ Dergâhı, tasavvuf tarihi açısından Osmanlı döneminin önemli olan kurumlarından biri sayılmıştır. “Seyyîd Belhî Dergâhı”, “Şeyh Murâd Efendi Tekkesi” ve “Şeyh Muhammed Murâd Buhârî Tekkesi” gibi adlarla anılan dergâh, Nişancı Mustafa Paşa Mahallesi’nin Davud Ağa Caddesi üzerinde 153 ada ve 1 parselden müteşekkil bir alanda yer almaktadır.² Bu dergâh, 17. yüzyılın ortalarında Şeyhülislâm Minkârîzâde Yahyâ Efendi (ö.1089/1678)’nin damadı Anadolu Kazaskeri Çankırlı Mustafa Efendi (ö.1090/1679) tarafından darülhadis olarak inşa edilmiştir. Daha sonra 1128/1715 yılında Bâni Mustafa Efendi’nin oğlu Şeyhülislâm Dâmâdzâde Ebü’l-Hayr Ahmed Efendi (ö.1155/1742) tarafından Muhammed Murâd Buhârî (ö.1132/1720) ismiyle dergâha dönüştürülmüş ve Nakşbendîyye tarikatı müntesiplerine tahsis edilmiştir.³

¹ Muhammed Murad Buhârî, 1050/1640 yılında Semerkant şehrinde dünyaya gelmiştir. Semerkant nakibüleşrafi Seyyîd Ali’nin oğludur. Buhârî ve Muradî lakaplarıyla tanınan ve üç yaşında geçirdiği felç yüzünden kötürüm olan Murâd Buhârî, tahsilini bölgedeki âlimlerden ders alarak tamamlamıştır. 23 yaşında iken ilim öğrenmek üzere Hindistan’a gitmiş (1073/1663) ve orada ilim tahsiline devam ederken Nakşbendîyye-Müceddîyye’nin kurucusu İmam-ı Rabbânî’nin oğlu ve halifesi Hâce Muhammed Ma’sûm ile tanışmış ve ona intisap etmiştir. İlmi konularda kendisini geliştirdikten sonra hac vazifesi için yola koyulmuş ve haccın ardından üç yıl Hicâz bölgesinde kalmıştır. Memleketine dönerken önce Bağdat’a uğramış, ardından İsfahan’a geçmiştir. İsfahan’da âlim ve şeyhlerle tanışıp onlarla dost olmuştur. Sonra, İsfahan’dan Bağdat’a dönmüştür. Memleketine dönmekten vazgeçip ikinci defa hacca gittikten sonra Kahire’ye giden Murad Buhârî, 1080/1669 yıllarında Şam’a gelmiş ve burada evlenmiştir. Aldığı bir davet üzerine 1092/1681 yılında İstanbul’a gitmiş ve Eyüp’te Nişancı Mahallesi’nde ikamet etmiştir. İstanbul’da ulema ve devlet erkânı tarafından ilgiyle karşılanmıştır. Nakşbendîyye-Müceddîyye’yi Anadolu’ya getiren ilk sûfi olarak bilinen Murad Buhârî, halkın yanı sıra şeyhülislâm, vezir ve paşalardan şeyhler ve medrese âlimlerine kadar toplumun hemen her kesiminde insanlar üzerinde etkili olmuştur. Daha geniş bilgi için bakınız: Mustafa Özdamar, *Dersâadet Dergâhları*, İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 2007, 60-63; Halil İbrahim Şimşek, “Murad Buhârî”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c. 31, İstanbul: TDV Yay., 2006, 186-187; Mustafa Kara, “Buhara-Bombay-Bursa Hattında Dervişlerin Seyr ü Seferi”, *Dîvân İlmi Araştırmalar*, sy.20 (2006/1): 52-53; Mehmet Akif Köseoğlu, a “İstanbul’un Yüzleri-81/İstanbul’un 100 Tekkesi”, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, (2016): 97; Mehmet Akif Köseoğlu, b “Melâmî Şeyhlerinin İstanbul’da Postnişin Olduğu Tekkeler ve Günümüzdeki Durumları”, Uluslararası Melâmîlik ve Seyyid Muhammed Nûru’l-Arabî Sempozyumu Bildirileri, Ankara: Tika Kültür Yayınları, 2016, 180-181.

² Köseoğlu, A, “İstanbul’un Yüzleri-81/İstanbul’un 100 Tekkesi”, 96; Esin Demirel İşli, “İstanbul Tekkeleri Mimarisi, Eklentileri ve Restorasyonu”, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1998, 127; M. Baha Tanman, “Şeyh Murâd Tekkesi”, Düden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi (DBİA), c. 39, İstanbul: TDV Yay., 2010, 62; Cemâl Kurnaz, *Türkiye-Orta Asya Edebî İlişkileri*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999, 162; docshare01.docshare.tips>files “Türbeler, Eyüp Sultan Türbeleri (Şeyh Murad Efendi Türbesi)”, (04.07.2017), 230.

³ Tanman, “Şeyh Murâd Tekkesi”, 62; Köseoğlu, a “İstanbul’un Yüzleri-81/İstanbul’un 100 Tekkesi”, 96; Ahmet Semih Torun, “Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî Tekkesi Haziresi Üzerine Bir Değerlendirme”, Ankara: *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, sy. 34 (2010): 133; Yusuf Öz, “Nâmei be SefirKebîr-i İrân der İstânbûl”, *Âyine-i Mirâs*, Dovre-i Cedîd, Tehran, Shomare-i 29 (1383): 128-129; Nuran Çetin, “Murâd-ı Buhârî Tekkesi ve Fonksiyonları”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2, sy. 4 (2015): 7.

Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî 46 yıl boyunca postnişini olduğu Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı'nda vefat edinceye kadar (1923) nakşi-melâmî usulünce irşad faaliyetlerine devam etmiştir. Abdülkâdir-i Belhî'nin vefatından sonra, oğlu Seyyîd Ahmed Muhtâr (ö.1933) Hamzâvîlerce muktedâ olarak tanınmıştır. Abdülbâkî Gölpınarlı'ya göre, Seyyîd Ahmed Muhtâr'a ilgi gösteren Mevlevîler de olmuştur.⁴

Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı'nda, kuruluşundan kapatılışına kadar toplamda 14 şeyh hizmet vermiştir. Bu şeyhlerin isimleri sırasıyla şunlardır:

Seyyîd Muhammed Murâd Buhârî (ö.1132/1720), Kilisli Ali Efendi (ö.1147/1734), Sırrî Ali Efendi (ö.1169/1755), Gelibolulu Şeyh Mustafa Efendi (ö.1176/1762), Yahyâ Efendi (ö. 1192/1778), Çanakkıslı (Çanakkaleli) el-Hac Hâfız Mehmed Efendi (ö.1199/1784), Mehmed Efendi (ö.1208/1793), meşihatı 1793 yılında kaldırılan Hasan Efendi, Mehmed Efendi, Hisarlı Hüseyin Efendi (ö.1237/1821), Hüseyin Efendi'nin damadı Mehmed Es'ad Efendi (ö.1260/1844), Mehmed Es'ad Efendi'nin oğlu Reîsulkurrâ Hâfız Feyzullâh Efendi (ö.1284/1867), Seyyîd Süleyman Belhî (ö.1294/1877) ve Abdülkâdir-i Belhî (ö.1341/1923).⁵

Nakşebendîliğe bağlı bir dergâh olan Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı, ilk şeyhi Murâd Buhârî ve son şeyhi Abdülkâdir-i Belhî (ö.1923)'nin Bayrâmî-Melâmîliğine (Hamzâvîlik) mensup olmaları sebebiyle söz konusu meşrebin temsil edildiği bir merkez haline gelmiştir. Ayrıca, son dönem Mevlevîler'i ile Bektâşîler'i de Abdülkâdir-i Belhî ile olan yakınlıklarından dolayı bu dergâha sık sık uğramışlardır. Bazı kaynaklarda, bu dergâhta hemen hemen her hafta zikir halkasının ortasında semâzenlerin semâ ettiği de bilgisi de mevcuttur. Çok yönlü tarikat faaliyetleri ile adını duyuran dergâh, Murâd Buhârî ile Abdülkâdir-i Belhî'nin Orta Asya kökenli olmaları sebebiyle de bu bölgeden İstanbul'a gelen tarikat ehlinin ziyaret edip barındığı bir kurum olmuştur.⁶

⁴Nurgül Bağcı, "Melâmîlik ve Bayrâmî-Melâmî Bir Şair: Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, sy. 6/1 (2019): 186.

⁵Abdülkâdir-i Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlhamât-ı Rabbâniyye)*, çev: Neşen Çağıl (Yayına hazırlayan: Yüce Gümüş, İstanbul: İstanbul Tasavvuf ve Musikî Araştırmaları Derneği Yayınları, 2017, 380; Özdamar, *Dersâadet Dergâhları*, 61; Tanman, "Şeyh Murâd Tekkesi", 62; Kara, "Buhara-Bombay-Bursa Hattında Dervişlerin Seyr ü Seferi", 55; Köseoğlu, a "İstanbul'un Yüzleri-81/İstanbul'un 100 Tekkesi", 96-97; Köseoğlu, b "Melâmî Şeyhlerinin İstanbul'da Postnişin Olduğu Tekkeler ve Günümüzdeki Durumları", 181.

⁶Tanman, "Şeyh Murâd Tekkesi", 62.

Ayin günleri ve arşiv belgesi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Çetin, "Murâd-ı Buhârî Tekkesi ve Fonksiyonları", 8.

Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî Müridleri

Abdülkâdir-i Belhî zamanında Şeyh Murad-ı Buhârî Dergâhı, Mevlevîler'in ve Bektaşîler'in uğrak yeri haline gelmiştir. Abdülkâdir-i Belhî'nin sohbet meclislerine dönemin bazı önemli sufileri de katılmışlardır. Mevlevîlerin çoğu Abdülkâdir-i Belhî'yi kutup olarak kabul edip ona intisap etmişlerdir. Çelebilik makamını temsil eden Abdülhalim Çelebi (ö.1343/1925), Yenikapı Mevlevîhânesi postnişini Mehmed Celâleddin Dede (ö.1326/1908), Abdülbâki Dede ⁷ (ö.1353/1935), Bahariye Mevlevîhânesi postnişini Hüseyin Fahreddin Dede (ö.1329/1911), Galata Mevlevîhânesi postnişini Ahmed Celâleddîn Dede (ö.1356/1946) gibi Mevlevî şeyhleri de bu kişilerdendir. Ayrıca son dönem Bektaşîlerinden Sütlüce Bektaşî Tekkesi şeyhi Münîr Baba ile Rumelihisarı Şehitlik Bektaşî Tekkesi şeyhi Abdünnâfi Baba, Abdülkâdir-i Belhî'nin meclisine katılan ve ona müntesip olan kişilerdendir. ⁸ Abdünnâfi Baba'nın Bektaşîlik intisabı dışında dönemin farklı tasavvufî muhitleri ile de irtibatı olmuştur. Bunlar arasında Nakşebendî ve Melâmî Hamzavî kutbu Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'nin ⁹ (ö. 1923) meclisine devam ettiği ve ona müntesip olduğu zikredilmektedir. Ekrem Işın, Abdünnâfi Baba ile Abdülkâdir-i Belhî arasındaki intisap ilişkisini Şehitlik Dergâhı Bektaşîliği'nin tasavvufî tavrı üzerindeki hâkim neşvelerden

⁷ Bazı kaynaklarda Abdülbâki Dede'nin Mevlevîlik yanında Hamzavîliğin son temsilcilerinden Abdülkâdir-i Belhî'nin oğlu Seyyîd Ahmed Muhtar'a da intisabının olduğu, hattâ bunun Abdülbâki Gölpınarlı aracılığıyla gerçekleştiğini belirtilmektedir. Bakınız: "Abdülbâki Baykara Efendi", *Asitâne Mevlevî Kültür Dergisi*, sy. 2 (Şubat 2010): 51.

⁸ Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2. baskı, 2006, 284-376; Ahmed Yüksel Özemre, b *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 6. baskı, 2017, 106; Fahri Maden, "Sütlüce'de Bir Bektaşî Ocağı: Caferabad (Bademli-Münir Baba) Tekkesi", Ankara: *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, sy. 5 (2013): 160-161; Ekrem Işın, "Abdülkâdir-i Belhî", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1999, 44; Yusuf Öz, a "Afgan Türkistan Muhacirlerinden Süleyman Belhî Ailesi ve "Defter-i Kuyûdat" Fihristi", *Bilig (Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi)*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı Yayını, sy. 23 (2002): 165; Yusuf Öz, b "Süleyman Belhî Ailesi Ve Son Mevlevî Postnişinleri İle Mektuplaşmaları", *10. Milli Mevlâna Kongresi (Tebliğler) I, Konya: Selçuk Üniversitesi Matbaası*, (2-3 Mayıs 2002): 153; Yusuf Öz, "Burhaneddin Belhî ve Türkçe Mektupları", *Edebiyat Dergisi*, sy.15 (2006): 204; Nihat Azamat, "Abdülkâdir-i Belhî" (1839-1923 Nakşibendî ve Melâmî- Hamzavî şeyhi), *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 1, İstanbul: TDV Yay., 1988, 232; Abdülkâdir Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, çev: Neşen Çağıl (Yayına hazırlayan: Yüce Gümüş), İstanbul: Pan Yayıncılık, 2014, 8; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlhamât-ı Rabbâniye)*, 15; Seyyîd Burhâneddin Belhî, b *Defter-i Kuyûdat (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, Yayına Hazırlayanlar: Aliye Uzunlar-Arzu Meral, İstanbul: Revak Kitabevi, 2017, 26; Mermert Mermi Haskan, *Eyüplü Hattatlar*, İstanbul: İstanbul, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2004, 24; Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003, 253-254 (dipnot 600); Ercan Alkan, "Şehitlik Dergâhı Tarihçesine Bir Katkı: Abdünnâfi Baba'nın Ahmed İsmet Efendi'ye Verdiği İcâzetnâme", *Tasavvuf (İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi)*, sy. 35 (2015): 36 (dipnot 49); İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı Altuntaş, <http://ismailhakkialtuntas.com>, Hüseyin Vassaf "Sefine-i Evliya'da Seyyid Abdülkâdir Belhî ve Ailesi-Seyyid Abdülkâdir Belhî Hazretleri" (25.05.2017).

⁹ Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'nin Bayrâmî-Melâmî tavrı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Bağcı, "Melâmîlik ve Bayrâmî-Melâmî Bir Şair: Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî", 164-202.

birisi olarak yorumlamaktadır ve Abdülkâdir-i Belhî'nin İstanbul'un Cumhuriyet öncesi mistik hayatında derin iz bırakmış; şehrin dönemi boyunca gelişen zengin tasavvuf kültürünü, mensubu bulunduğu Nakşîlik ve Melâmîlik bünyesinde temsil etmiş bir mutasavvıf olduğunu belirtmektedir.¹⁰

Hamzavîlik, Cumhuriyet döneminde Abdülkâdir-i Belhî'nin oğlu Ahmed Muhtâr'da kesintiye uğramıştır. “*Defter-i Kuyûdât*” adlı eserde, Abdülkâdir-i Belhî'den sonra Hamzavî kutbunun kim olduğu hususunda da ihtilâflar olduğu belirtilmiştir. Aynı kaynakta, Abdülkâdir-i Belhî'nin oğlu Ahmed Muhtâr'a, Beykoz'da Akbaba Dergâhı şeyhi Ekrem Hoca'ya ve Erzurumlu Osman Kemâlî Efendi'ye Hamzavîlikten hilafet verdiği rivayetinin doğru olmadığı; Abdülkâdir-i Belhî'nin bu üç kişiye verdiği Nakşî-Müceddîdî hilafeti ile Hamzavîlik meselesinin karıştırıldığı; bahsi geçen hilâfetin, Nakşî-Müceddîdî hilafeti olduğu yazmaktadır. Ayrıca, kendisinden sonra dergâhta oturabilmesi için oğlu Seyyîd Ahmed Muhtâr'ın ve aynı şekilde, Ekrem Baba'nın da Beykoz Nakşbendî Dergâhı'ndaki şeyhliğini yerine getirebilmesi için bu hilâfete ihtiyaç duydukları bilgisi yer almaktadır.¹¹

Ayrıca bazı kaynaklarda da, Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'den sonra Hamzavî kutbiyetine geçen üç ayrı zümrenin üç ayrı kabulünden söz edilmiştir. Bunlardan bir kısmı Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'den sonra Seyyîd Ahmed Muhtâr'ı, bir kısmı Osman Kemâlî Efendi'yi, bir kısmı da Üsküdarlı Eşref Ede'yi kutup olarak kabul etmişlerdir. Adı geçen kişilerin üçü de, Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'nin huzurunda bulunup ondan feyiz almışlardır. Osman Kemâlî Efendi “*Dîvân*”ında böyle bir iddiayı dile getirirken; Seyyîd Ahmed Muhtâr ve Eşref Ede iddia sahibi olmamışlar hatta bunu sezdirecek bir tavırdan dahi uzak durmuşlardır.¹²

Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı'nda yetişen önemli bir mutasavvıf olan Osman Kemâlî (Ozan) de Fazlullah Rahimî aracılığıyla Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'ye intisap etmiş ve tasavvuf tahsiline onun yanında devam etmiştir.¹³ Ahmet Yüksel Özemre, Abdülbâki Gölpınarlı hakkında yazdığı kitapta Abdülbâki Gölpınarlı'nın adeta Abdülkâdir-i Belhî'ye sadakatle bağlanan bir Üveysî dervişi konumunda olduğundan; mübarek olan Abdülkâdir-i Belhî'nin vefatına kadar kendi ruhî bağlantısını ve rabitasını gösteren çok

¹⁰ Alkan, “Şehitlik Dergâhı Tarihçesine Bir Katkı: Abdünnâfi Baba'nın Ahmed İsmet Efendi'ye Verdiği İcâzetrnâme”, 36; Işın, “Abdülkâdir-i Belhî”, 44; Özemre, b *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 106.

¹¹ Seyyîd Burhâneddin Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, Yayıncı Hazırlayanlar: Aliye Uzunlar-Arzu Meral, İstanbul: Revak Kitabevi, 2017, XV, XVI.

¹² Azamat, “Abdülkâdir-i Belhî”232; Çetin, “Murâd-ı Buhârî Tekkesi ve Fonksiyonları”, 20.

¹³ Köseoğlu, a “İstanbul'un Yüzleri-81/İstanbul'un 100 Tekkesi”, 99.

sayıda tarih düşürdüğünden bahsetmiştir. Ayrıca, Abdülbâki Gölpınarlı 1875 yılından 1923 yılındaki vefatına kadar 48 yıl boyunca, Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'yi kutup ve son zamanın en mühim, tek tasavvuf temsilcisi olarak kabul etmiştir.¹⁴ Abdülbâki Gölpınarlı'nın hayattayken Belhî ailesiyle görüşmeleri de olmuştur.¹⁵

Hüseyin Vassaf'a göre; İdrîs-i Muhtefî Hazretleri de Abdülkâdir-i Belhî'den feyiz almıştır. Ayrıca, bazı kaynaklarda İdrîs-i Muhtefî'nin Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı'nda olduğu bir gün meraklı birinin dergâha gelip “*Şeyh Efendi'yi arıyorum*” demesi üzerine Muhtefî Hazretleri'nin “*İsmi burada, ama cismi yok*” diye cevap verdiği bilgisi mevcuttur.¹⁶

Baran Aydın “*Hankâh*” adlı eserinde, yukarıda ismi geçen kişilerin tamamının dönemin hankâh geleneğinin temsilcisi Abdülkâdir-i Belhî'ye bağlı olduklarını ve onunla irtibatı olan askerî, ictimai, siyasi çevredeki isimlerin saymakla bitmeyeceğine değinmektedir. Aynı zamanda, söz konusu eserde Atatürk'ün coğrafya öğretmeni Bursalı Mehmed Tâhir Bey'in dönemin Han Akası olarak bilinen Abdülkâdir-i Belhî'ye birçok defa danıştığını ifade etmiş ve Abdülkâdir-i Belhî ile ilgili bahsi ilk defa geçen aşağıdaki bilgilere yer vermiştir:

*“Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin manevî temsilcisi ve aynı zamanda Atatürk'ten sonraki başkanvekili Abdülhalim Çelebi, Belhî Hazretleri'nin en önemli müridlerindedir. İstiklal Savaşı'nın ilk meclisi Abdülkâdir-i Belhî'nin manevî tasarrufunda açılmıştır. Her yeni devlet kurulduğunda devlet kurucularının yanlarında olan hankâh geleneğine ait temsilcinin ismi 1920 yılında Abdülkâdir-i Belhî olmuştur.”*¹⁷

“*Defter-i Kuyûdât*” adlı eserde, Bursa Mısrî Dergâhı şeyhlerinden Mehmed Şemseddin Efendi'nin aktardığı bilgilerden Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'nin sohbetlerine iki defa katıldığı anlaşılmaktadır. Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'nin Mustafa Kâzım Efendi'nin müridi olduğunu belirten eserde, Mustafa Kâzım Efendi tarafından

¹⁴Ahmed Güner Sayar, *Abdülbâki Gölpınarlı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013, 61(dipnot 10)-177.

Ayrıca Abdülbâki Gölpınarlı'nın, Abdülkâdir-i Belhî'nin oğlu Ahmed Muhtâr'ın vefatından sonra yazdığı tarihler için bakınız: Sayar, *Abdülbâki Gölpınarlı*, 138 (dipnot 60).

¹⁵Hanafî Gondoozi, *Yanabial'mavadat*, motarjam: Moosa Danesh, Mashhad: AlbohoosAleslamie, 1392, 49.

¹⁶Tarık Velioglu, *Osmanlı'nın Manevi Sultanları, (Şeyh Edebâli'den Dede Paşa'ya)*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2017, 429.

¹⁷Aydın, *Hankâh*, 348-352-354- 355.

Abdülkâdir-i Belhî'ye yazılmış ve Baha Doğramacı tarafından nakledilmiş bir manzume de bulunmaktadır.¹⁸

Neyzen Niyâzi Sayın'dan aktarılan bilgiye göre; Türk müziğinin en önemli sanatkarlarından olan Tamburî Cemil Bey de Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'ye intisap etmiştir.¹⁹ Mevlevî büyüklerinden Midhat Bahari Beytur da, mürşidi Hüseyin Fahreddin Dede Efendi'nin emriyle Abdülkâdir-i Belhî'yi ziyarete gittiğini, onun huzurunda bir saat kaldığını ve yanından tevhid-i hakikat neşesiyle mest olarak ayrıldığını belirtmiştir.²⁰ İsmail Saib Sencer (1873-1940) gibi devrin ilim adamları da Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'ye intisap edip ondan feyiz almışlardır.²¹

Osman Kemâlî Efendi (1862-1954), dostlarından “*Gülzâr-ı Hakikat*” ve “*Gülzâr-ı Haseneyn*”²² adlı eserlerin müellefi Fazlullah Rahimî²³ (ö.1924) ile birlikte 1904 yılında bir iş için Eyüp'e gittiklerinde Fazlullah Rahimî Efendi, mürşidi Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'yi Eyüp Nişancısı'nda Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı'nda ziyaret etmiştir. Kemâlî Efendi, dergâhın avlusunda arkadaşını beklerken kendi ifadesine göre on dokuz yıl önce

¹⁸Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 29-30.

Manzumenin tamamı için bakınız: Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 36.

¹⁹Belhî, *Esrâr-ı Tevhîd*, 8; Belhî, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlhamât-ı Rabbâniye)*, 15; Velioğlu, *Osmanlı'nın Manevi Sultanları, (Şeyh Edebâli'den Dede Paşa'ya)*, 425; M. Hakan Alşan, *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*, İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012, 268-269.

²⁰Velioğlu, *Osmanlı'nın Manevi Sultanları, (Şeyh Edebâli'den Dede Paşa'ya)*, 426.

²¹ Velioğlu, *Osmanlı'nın Manevi Sultanları, (Şeyh Edebâli'den Dede Paşa'ya)*, 426; Raşid Özdenay, “Ayaklı Kütüphane İsmail Saib Efendi, Sadece Kitaplar ve Kediler İçin Yaşadı”, *Hürriyet Gazetesi-Tarih*, 28 Nisan 2004 Çarşamba, 16-17.

²²Fazlullah Rahimî'nin, *Gülzâr-ı Haseyn* adlı eseri ilk kez 1913 yılında eski harflerle yayınlanmıştır. *Gülzâr-ı Haseneyn*, Hazret-i Hasan ve Hazret-i Hüseyin hakkında Türkçe olarak kaleme alınmış nadir eserlerden biridir. Eseri, Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî Hazretleri'nin emri ile kaleme aldığı beyan eden Fazlullah Rahimî, (1848-1924) Hamzavî-Melâmî kutbu Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'nin bendegânından olmasının yanı sıra, Mesnevîhân icazetine sahip bir zâttir. “*Gülzâr-ı Haseneyn*” adlı eserin yazılmasına vesile olan kişinin Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî olduğu rivayet edilmektedir. Fazlullah Rahimî, kitabın ortaya çıkışıyla ilgili hâdiseyi şöyle anlatmaktadır: “21 Kasım 1882 (10 Muharrem 1300) tarihinde bir dost meclisinde Fuzûlî'nin “*Hadîkatu's-Süedâ*” adlı eseri okunuyordu. Acı olay hakkındaki dokunaklı cümleler telaffuz edikçe hepimiz ağlaşıyor, matem ediyorduk. Fakat aramızda *Hadîka*'nın ibarelerinden pek çoğunu anlamayan kişiler de bulunuyordu. Yürek yakan olaylar saatlerce okunduktan sonra cemaati bir hüznün kaplamıştı, sessiz bir şekilde oturuyordu. O esnada, seyyidlerden Abdülkâdir-i Belhî olduğu rivayet edilen bir zât içeri girdi. Topluluğa hitaben: “*Hadîka*'nın ibarelerini ve onlardaki mübalağanın üstün vasıflarını aramızda anlamayanlar olduğunu biliyorum. İçinizde, herkesin anlayacağı şekilde *Hadîka*'yı sadeleştirecek ve geçerli tarih kitaplarından da istifade ederek açık, sade ve nesir tarzında bir mersiye yazacak kim var?” buyurdu. Herkes bir diğerine bakarken, nihayet bu hayırlı hizmeti bendenize işâret ettiler. Her ne kadar buna gücümün yetmeyeceğini ve acizliğimi açıkladıysam da, cemaatin de uygun görmesi üzerine Hazret-i Seyyîd bu önemli vazifeyi bana verdi. Seyyîd'in isteğini, huzurunda eğilerek kabul ettim.” Bakınız: Fazlullah Rahimî, *Gülzâr-ı Hakikat*, İstanbul: Revak Kitabevi, c. 2, 2016, 1-2.

²³ İbrahim Fahreddin Efendi, türbedarlık yaparken melamî şeyhi Abdülkâdir-i Belhî'nin talebelerinden biri olan Fazlullah Rahimî Efendi'den Farsça öğrenmiştir. Bakınız: Nihat Azamat, “Fahreddin Efendi”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 12, İstanbul: TDV Yay., 1995, 84; Mehmed Fahreddin Dal, “Fahreddin Efendi Hazretleri'nin Hayatı ve Eserleri”, www.muzafferzozak.com, (01.08.2017), 5; Ahmet-Haliloglu, www.burhandergisi.com, “İbrahim Fahreddin Efendi”, 21 Temmuz 2011 (01.08.2017), 1.

gördüğü bir rüyayı²⁴ o gün aynı heyecanla yeniden yaşamaya başlamıştır. Bu sırada karşısına çıkan kişinin rüyasında gördüğü kişi, yani Melâmî-Hamzavî kutbu Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî olduğunu anlamıştır. O zamana kadar hiç bir şeyhe intisabı bulunmayan Kemâlî Efendi cezbeye kapılarak hemen orada Abdülkâdir-i Belhî'ye intisap etmiştir. Aynı gün girdiği dergâhtan iki yıl sonra dışarı çıkmasına izin verilen Kemâlî Efendi, müşidi Abdülkâdir-i Belhî'nin vefatına kadar on sekiz yıl ona hizmet etmiş ve ondan feyiz almıştır. Müşidinin ölümünden sonra hayatını Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı civarındaki evinde geçirmiştir. Bu arada, Fatih'in Sofular Semtindeki bir dergâhın şeyhliği Meclis-i Meşâyih tarafından Kemâlî Efendi'ye teklif edilmiştir. Ancak Osman Kemâlî Efendi, müşidine hizmeti tekke şeyhliğine tercih ederek bu teklifi kabul etmemiştir. Hamza Bâlf'den sonra Hamzavîye adını alıp Bayrâmî Melâmîliği'ne mensup olan Kemâlî Efendi'nin tarikat silsilesi; Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî, Seyyîd Bekir Reşâd Efendi ve diğer Hamzavî kutupları aracılığıyla devam ederek Hamza Bâlf'ye, oradan da Hacı Bayrâm-ı Velf'ye; Nakşbendî-Alevî silsilesi Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'nin babası Süleyman Belhî vasıtasıyla Bahâeddin Nakşbend'e; diğer bir Melâmî silsilesi de Rumeli Nakşbendî Melâmîliğin piri sayılan Muhammed Nûrû'l Arabî'ye dayanmaktadır. Nûrû'l Arabî 1871 yılında İstanbul'a geldiğinde Abdülkâdir-i Belhî'yi dergâhta birkaç defa ziyaret edip orada misafir kalmıştır. Baş halifesi ve damadı Abdülkerim Fedâî'den hilafet almakla birlikte Muhammed Nûrû'l Arabî'ye de hizmet etmiş olan Hacı Abdürraûf Efendi 1919'da İstanbul'a gelince Abdülkâdir-i Belhî'yi ziyaret etmiş, bu ziyaret sırasında Abdülkâdir-i Belhî'nin izniyle Kemâlî Efendi'ye hilâfet vermiştir. Böylece Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'nin temsil ettiği Bayrâmî-Hamzavî Melâmîliği ile Seyyîd Muhammed Nûrû'l Arabî'nin temsil ettiği Nakşbendî Melâmîliği Kemâlî Efendi'de birleşmiş ve kendisi melâmet ehli tarafından zamanın kâmilî olarak kabul görmüştür. Kemâlî Efendi, 8 Ocak 1954'te vefat etmiştir.²⁵

Çalışmamızın devamında, Sultan II. Mahmud'un şair olan kızı Âdile Sultan ile Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî arasında geçen bir rivayetten bahsedeceğiz:

“Âdile Sultan, çok sevilip saygı gören Eyüp Nişancısındaki Şeyh Murad Buhârî Dergâhı şeyhlerinden Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'yi ziyaret etmek için birgün yanına bir cariye ve arabacısını alıp saray arabasına binerek dergâhın yolunu tutmuştur. Sultan, dergâh kapısından içeri girince şadırvanda abdest alan birisini görmüştür. Abdest alan

²⁴Söz konusu rüya için bakınız: Alşan, *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*, 270.

²⁵Nihat Azamat, “Kemâlî Efendi” (1862-1954 Mutasavvıf-şair), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 25, Ankara: TDV Yay., 2002, 234-236; Alşan, *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*, 269-271.

bu kişinin Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî olduğunu anlamayan Âdile Sultan, Abdülkâdir-i Belhî'ye şeyhi görmek istediğini söylemiştir. Kendisinin şeyh olduğunu saklayan Abdülkâdir-i Belhî, "Bugün şeyhi göremezsiniz. Seyyîd, sizin ihsanınıza muhtaç değildir; sizi huzura kabul etmez" demiştir. Âdile Sultan işittiği bu sözler karşısında çok üzülmüş ve dergâhtan çıkıp gitmiştir. Daha sonra Âdile Sultan'ı birisinin mi uyardığı, yoksa kendisinin mi fark ettiği malum olmayan bir hadise gerçekleşmiştir. Bu olaydan birkaç gün sonra Âdile Sultan, çarşaf giymiş bir halk kadını olarak yanına kendisi gibi giyinmiş bir saraylı almış ve araba kiralayarak aynı dergâhın yolunu tutmuştur. Dergâha varmadan arabadan inip kirayı ödemiş ve yürüyerek dergâh kapısına varmıştır. Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî, oğlu Seyyîd Ahmed Muhtâr'ı Âdile Sultan'ı kapıda karşılaması için göndermiştir. Âdile Sultan, huzura girince ilk gelişinde gördüğü kişinin Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî olduğuna çok şaşırılmış bir hâldeyken Seyyîd'in şu sözlerini işitmiştir:

- "Âdile Sultan olarak gelerseniz bu kapıdan giremezsiniz; ama Âdile Hanım olarak geldiniz mi kapıda karşılanırsınız." Böylece Sultan'a bir alçakgönüllülük dersi verilmiştir.²⁶

Bir kaynakta, daha sonraları Âdile Sultan'ın ara sıra dergâha gelerek Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî ile sohbet ettiği ve tekkeye hediyeler bıraktığı belirtilmektedir.²⁷ Başka bir kaynakta ise, Âdile Sultan'ın Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı'nın harem cihetini tefriş ettirdiği ve Abdülkâdir-i Belhî'nin oğullarından biri ile kendi kahvecibaşının kızını evlendirdiği bilgisi mevcuttur.²⁸

"Üsküdar'ın Üç Sırlısı" adlı eserde, Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'nin kalp gözünün açık olduğuna işaret eden bir kıssadan şöyle bahsedilmektedir:

"Refî Cevad Ulunay, çocukluğunda babası ile birlikte ilk defa Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî Hazretleri'ni ziyaret etmek için yola çıkmıştır. Edirne-kapı civarına geldiklerinde, dergâhın hangi tarafta olduğunu çıkaramayıp tereddütte kalan baba ve oğulun yanına bir derviş gelmiştir. Bu derviş: "Beni, size dergâha kadar eşlik etmem için Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî Efendimiz gönderdi." demiştir.²⁹

²⁶ Abdülbâki Gölpınarlı, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1985, 152; Recep İncegil, "Abdülkâdir Efendi, Belhî, Seyyîd", c. 1, İstanbul: İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi (İKSA), Tercüman Gazetesi Kültür Yayını, 1982, 171; Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 28-29.

²⁷ Haskan, *Eyüplü Hattatlar*, 25.

²⁸ Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 29.

²⁹ Özemre, b *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 28.

Ahmed Yüksel Özemre “Üsküdar’da Bir Attâr Dükkânı” ve “Üsküdar’ın Üç Sırlısı” adlı eserlerinde, Eşref Ede’yi İstanbul’un “melâmî kutbu” olarak tanınan Eyüp Nişancasındaki Şeyh Murad Buhârî Dergâhı’nın şeyhi ve Hazret-i Muhammed’in otuz ikinci göbekten torunu olan Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî’nin ve diğer bir önemli mutasavvıf olan Mehmet Sâbit Efendi’nin (ö.1920) sohbetlerinde yetişmiş, onların nezdinde çok kıymetli bir zat olarak değerlendirmektedir. Ayrıca aynı eserlerde, Abdülkâdir-i Belhî’nin nezninde Üsküdarlı Hafız Eşref Ede³⁰’nin ne kadar kıymetli olduğundan şöyle bahsedilmiştir: “Şeyh Haydar Efendi Üsküdar’da Tabutçular içinde, Sandıkçı Şeyh Edhem Dergâhındaki büyük bir toplantıya Abdülkâdir-i Belhî’yi usûlen davet etmek için Eşref Efendi’den aracı olmasını rica etmiştir. Fakat yıllardır dergâhından hemen hemen hiç dışarı çıkmayan ve herhangi bir dergâhı ziyaret etme alışkanlığı olmayan Abdülkâdir-i Belhî’nin bu toplantıya katılmayacağına kesin gözle bakılmaktaymış. Eşref Efendi Eyüb’e giderek davetini yapmıştır. Abdülkâdir-i Belhî, toplantı gecesini Eşref Efendi hatırına zikir meclisine katılmak için o yaşlı hâliyle Eyüp Sultan’dan Üsküdar’a gitmiştir. Eşref Efendi toplantı gecesini Sandıkçı Dergâhı’ndan içeri girince, Hazret-i Seyyîd’i mihrapta ve Şeyh Haydar Efendi’yi de onun arkasında ayakta kemâl-i huşû’ içinde görmüştür. Eyüpteki dergâhından neredeyse hiç çıkmayan Abdülkâdir-i Belhî’nin Eşref Ede’nin ricasını kırmayıp Eyüp’ten Üsküdar’daki Sandıkçı Dergâhı’na kadar gelmesi karşısında herkes şaşırıp oldukça memnun olmuştur.” Ahmet Yüksel Özemre, Eşref Ede’nin zamanın kutbu Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî’nin nezdinde kadrinin ve kıymetinin büyüklüğünün herkes tarafından anlaşıldığını ve o gün yapılan zikrin verdiği manevî lezzetin aradan uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen zikre katılanlar tarafından yıllarca Üsküdar’da anlatıldığını ifade etmektedir.³¹ “Üsküdar’ın Üç Sırlısı” adlı eserde Abdülkâdir-i Belhî’nin Eşref Ede’nin ricasını kırmayıp Üsküdar’daki Sandıkçı Dergâhı’na gelme nedenini, bu saygının ancak bir mürşide gösterilebileceğine; belki de Eşref Ede’nin Abdülkâdir-i Belhî’nin halifesi yani ondan sonraki melâmî kutbu olabileceğine bağlamaktadır.³²

³⁰ Eşref Ede hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 11,61; Ahmed Yüksel Özemre, a *Üsküdar’da Bir Attâr Dükkânı*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2017, 57-64.

³¹ Özemre, a *Üsküdar’da Bir Attâr Dükkânı*, 20 (dipnot 10); Özemre, b *Üsküdar’ın Üç Sırlısı*, 20.

³² Özemre, b *Üsküdar’ın Üç Sırlısı*, 20; Bilgihan Kalkan, “Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre’nin Tasavvufî Görüşleri”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 5, sy. 9 (2015): 253; Altuntaş, http://ismailhakkialtuntas.com_ (25.05.2017); Suleyha Şişman, www.dunyabizim.com, “Hal Ehlinden Bir Zat- Abdülkâdir Belhî Kaddesellâhu Sırrahu’l Azîz Hazretleri” (25.05.2017).

Memduh Cumhuri kaleme aldığı makalede, bir gün merhum hocası Ahmed Yüksel Özemre için Abdülkâdir-i Belhî'nin "*Yenâbî'ül-Hikem*" adlı eserinde "*İlim ikidir: 'İlm-i aynî ve ilmî kırtâsi... Aynî ilme sahip mensup evliyâullah hâdisâtın aynını görür, kırtâsi ilme mensup âlimlerse sadece kâğıt görür*" beytini okuduğunda Ahmed Yüksel Özemre'nin gençliğinde elini öptüğü ve "*Üsküdar'ın Üç Sırlısı*" adlı eseriyle gelecek nesillerin hâfızasına kazınacak olan "*Hâfız Eşref Ede'nin nasıl bir büyük kapıdan feyz aldığını şimdi daha iyi anlıyorum*" dediğini belirtmiştir.³³

Fatih Türbedarı Ahmet Amiş Efendi de, Abdülkâdir-i Belhî'nin meclisine katılmıştır ve Abdülkadir-i Belhi ile birlikte hankâh geleneğinin en yetkili temsilcilerinden olmuştur.³⁴ Bazı kaynaklarda Ahmed Amiş Efendi ile Abdülkâdir-i Belhî'nin birbirlerinin nazarında ne kadar kıymetli olduklarından şöyle bahsedilmiştir: "*Eşref Efendi bir gün, Ahmed Amiş Efendi Hazretleri'ni ziyaret etmek için Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'nin yanından ayrılırken Belhî Hazretleri, Eşref Efendi'ye: 'Eşref'im! Ahmed Amiş Efendi zamanın Kutbu'dur'*" demiştir. Eşref Efendi'ye böyle nerden geldiğini soran Ahmed Amiş Efendi, onun Şeyh Murad Buhârî Dergâhı'ndan geldiğini öğrenince hürmetle: "*Eşrefim, Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî Hazretleri zamanın kutbu'dur.*" demiştir".³⁵

"*Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*" adlı eserde Eşref Ede'nin gençliğinde birçok insan-ı kâminden feyiz aldığı, İstanbuldaki şeyhlerin hepsini tanıdığı ve bu şeyhlerden hangilerinin evliyâ olduklarını bildiği ifade edilmiştir. Ayrıca, Eşref Efendi'nin matematik ve ilm-i nücûm (astroloji ve astronomi ilmi) bilgisinin kuvvetli olduğundan fakat ilm-i nücûm hesaplarının kendisini çok bıktırdığı için artık bunlarla uğraşmadığından da söz edilmiştir.³⁶

Bazı kaynaklarda, Eşref Ede'nin astroloji bilgisinin Atatürk ile ilişkilendirildiği şu menkıbeden bahsedilmiştir:

"*Birinci Dünya Savaşı sırasında, bir gün Şeyh Murâd Buhârî Dergâhındaki bir sohbette Eşref Efendi'nin ilm-i nücûmdaki bilgisinin derinliğini bilen kişiler Çanakkale Savaşı sırasında şöhreti artmış olan Mustafa Kemal Atatürk'ün zâyiçesini çıkarıp geleceği hakkında sonuçlar çıkarması için Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'den Eşref Efendi'ye izin vermesini rica etmişlerdir. Eşref Efendi, Abdülkâdir-i Belhî'den izin*

³³Memduh Cumhuri, "Ahmed Yüksel Özemre'nin Ardından...", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, sy. 151, (2009): 25.

³⁴Baran Aydın, *Hankâh*, İstanbul: Destek Yayınları, 2016, 349-350.

³⁵Özemre, b *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 25; Alşan, *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*, 294.

³⁶Alşan, *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*, 292.

alınca hemen orada birkaç saat süren hesaplar sonunda “Eğer bu zât gönlünü mânâ âlemine çevirirse: Veli; eğer dünyaya çevirirse: Padişah makamına sahip olacaktır.” demiştir.³⁷

Daha önce Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'nin Eşref Ede'nin ricası üzerine ilk defa dergâhından dışarı çıktığını belirtmiştik. Burada, Abdülkâdir-i Belhî'nin dergâhtan daha sonraları da çıktığına kanıt olarak gösterilebilecek başka kıssalardan bahsedeceğiz:

“Ahmed Celâleddin (Baykara) Dede gençliğinde siyatik hastalığından çok çekmiş, yataktan kalkamayacak durumdaymış. Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî, birgün onu ziyarete gittiğinde Ahmed Celâleddin (Baykara) Dede yataktan bile doğrulup oturamamıştır. Bu duruma çok üzülen hâlini Abdülkâdir-i Belhî'ye söyleyen Ahmed Celâleddin Dede, ayağa kalkamadığı için özür dilemiştir. Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî Hazretleri: “Üzlmeyiniz! Bir şeyiniz yok! Geçmiş olsun.” demiştir. Oturup muhabbet ettikten sonra Abdülkâdir-i Belhî ev sahibinden gitmek için müsaade istemiştir. Ahmed Celâleddin Dede, misafirine saygı gösterdiği için onu aşağı kattaki sokak kapısına kadar uğurlamıştır. Ancak üst kata yatağına döndüğünde, aylardır yataktan çıkmamış olan Ahmed Celâleddin Dede kendisinde siyatik filân kalmamış olduğunu ve sanki bu deritten hiç muzdarîp değilmiş gibi Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'yi uğurlamış olduğunu o an anlayarak Hazret'in tasarruf kudretini tasdik etmiştir.”³⁸

Aliye Uzunlar ve Arzu Meral “*Defter-i Kuyûdât*” adlı eserde bulunan Farsça mektupların birinde, Abdülkâdir-i Belhî'nin kardeşi Burhâneddin-i Belhî'yi ziyarete gittiği bilgisine ulaşmışlardır.³⁹ Ayrıca bazı kaynaklarda, Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'nin çocukların okula başladığında Eyüp'te yapılan “âmîn alayı” adlı törene katıldığı da yazmaktadır.⁴⁰

Ahmed Muhtâr Belhî (ö.1352/1933)

Daha önce kaleme aldığımız “*Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri*” adlı makalede Abdülkâdir-i Belhî'nin iki hanımından ve çocuklarından bahsetmiştik.⁴¹ Burada sadece, hakkında bilgi bulabildiğimiz büyük oğlu Şeyh Seyyîd Ahmed Muhtâr Belhî hakkında bilgi vereceğiz.

³⁷Özemre, b *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 27; Özemre, a *Üsküdar'da Bir Attâr Dükkânı*, 61.

³⁸Özemre, a *Üsküdar'da Bir Attâr Dükkânı*, 63; Özemre, b *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 27-28.

³⁹Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 26-27.

⁴⁰Özemre, b *Üsküdar'ın Üç Sırlısı*, 26-27.

⁴¹Ayrıntılı bilgi için bakınız: Nurgül Bağcı, “Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, sy. 6/2 (2019): 597-598.

Ahmed Muhtâr Efendi, 1290/1873 yılında İstanbul'da doğmuştur. Annesi Seyyîde Fatıma Zehra Hanım (ö.1306/1889)'dır. İlk tahsilini ve hilâfetini babasından alan Ahmed Muhtâr edebiyat, Arapça ve Farsça'da ihtisâs sahibi bir zâttır. "*Hânedân-ı Seyyîdü'l-Beşer Eimme-i İsnâ- Aşar*" (İstanbul, 1327/1911) adlı matbu bir eseri ve Ibn Arabî'nin "*er-Risâletü'l-gavsîyye*" adlı Arapça eseri üzerine Türkçe şerhi vardır. Bu şerhin bir nüshası, Mevlâna Müzesi Abdülbâki Gölpınarlı Kitaplığı 142 numarada mevcuttur. Türkçe ve Farsça şiir ve tahmisleri de bulunmaktadır.⁴² Son derece iyi Arapça ve Farsça bilen Seyyîd Ahmed Muhtâr Efendi'nin şiirlerinin yanı sıra "*İlhâmât-ı Kâdiriyye*" adlı el yazması bir eseri de bulunmaktadır. Mevlâna Müzesi Abdülbâki Gölpınarlı Kütüphanesi 142 numarada kayıtlı olan ve 259 sayfadan oluşan⁴³ bu eser, Cenâb-ı Abdülkâdir-i Geylânî Hazretleri'nin "*Risâle-i Gavsîyye*" ve "*Kâside-i Hamriyye*" adlı eserlerinin tercümesi ve şerhidir. 1933 yılında vefat eden Seyyîd Ahmed Muhtâr Efendi'nin kabri Edirnekapı dışında Mısır Tarlası Kabristanı'ndaki melâmî büyüklerinin yanındadır.⁴⁴ Daha önce Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı'nda hizmet vermiş on dört şeyhin isimlerini belirtmiştik. Bu şeyhler arasında Ahmed Muhtâr'ın ismi yazılmamıştır. Bazı kaynaklarda ise; Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'nin vefatından sonra oğlu Ahmed Muhtâr'ın dergâhta postnişîn olduğu ve 1925 yılında tekkeler kapatılana kadar dergâhta irşadını sürdürdüğü ifade edilmiştir.⁴⁵

Seyyîd Ahmed Muhtâr Belhî'nin bir eseri, Arzu Meral tarafından latinize edildikten sonra sadeleştirilerek "*Şâh-ı Velâyet Sırr-ı Hidâyet Hazret-i İmâm Ali Aleyh'is-salâtuve's-selâm*" ismiyle yayınlanmıştır.⁴⁶ Arzu Meral, kitabın önsözünde şu bilgilere yer vermiştir:

"Hazret-i Şâh-ı Velâyet İmâm Ali aleyh'is-salâtuve's-selâm efendimiz hakkında Türkçe yazılmış nadir eserlerden birisi olan Hânedân-ı Seyyîdü'l-Beşer Eimme-i İsnâ-

⁴²Öz, a "Afgan Türkistan Muhacirlerinden Süleyman Belhî Ailesi ve "Defter-i Kuyûdat" Fihristi", 166-167; Çetin, "Murâd-ı Buhârî Tekkesi ve Fonksiyonları", 21; Belhî, b *Defter-i Kuyûdat (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 34-35.

⁴³ Ahmet Faruk Çelik, "Mevlana Müzesi Abdülbâki Gölpınarlı Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu, Konya Mevlana Müzesi Abdülbaki Gölpınarlı Kütüphanesi Kataloğu", c. I- II, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, yıl:1, sy. 1 (2001): 148.

⁴⁴Seyyîd Ahmed Muhtar Belhî, *Şâh-ı Velâyet Sırr-ı Hidâyet Hazret-i İmâm Ali Aleyh'is-salâtu ve's-selâm*, yay. haz. Arzu Meral, İstanbul: Revak Kitabevi, 2012, 1; Belhî, b *Defter-i Kuyûdat (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 34-35; Köseoğlu, b "Melâmî Şeyhlerinin İstanbul'da Postnişîn Olduğu Tekkeler ve Günümüzdeki Durumları", 182; Köseoğlu, a "İstanbul'un Yüzleri-81/İstanbul'un 100 Tekkesi", 98; Gondoozi, *Yanabial'mavadat*, 49.

⁴⁵Belhî, b *Defter-i Kuyûdat (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 33; Köseoğlu, b "Melâmî Şeyhlerinin İstanbul'da Postnişîn Olduğu Tekkeler ve Günümüzdeki Durumları", 182.

⁴⁶Belhî, *Şâh-ı Velâyet Sırr-ı Hidâyet Hazret-i İmâm Ali Aleyh'is-salâtu ve's-selâm*,1; Belhî, b *Defter-i Kuyûdat (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 34 (dipnot 87).

aşer, ilk kez 1909 (1327) yılında Arap harfleriyle İstanbul'da yayınlanmıştır. Seyyîd Ahmed Muhtâr Belhî Efendi, (1873-1933) Hazret-i Ali de Efendimiz'den başlayarak on iki İmâm Efendilerimiz Hazerâtı ve ardından Hazret-i Selmân-ı Fârîsi, Hazret-i Ebû Zer Gıffârî, Hazret-i Ammar bin Yâsir, Hazret-i Bilâl Habeşî gibi seçkin sahâbelerin hayatlarını da içeren bir külliyyat oluşturmak niyetiyle başladığı çalışmanın ne yazık ki yalnızca ilk cildini tamamlayabilmiştir. Hamzavî ve Nakşîbendî şeyhi olan Ahmed Muhtâr Efendi'nin babası Abdülkâdir-i Belhî Hazretleri ve annesi Seyyîde Fâtıma Hanım'dır. Tahsilini babasından alan Ahmed Muhtâr Efendi orta boylu, buğday renkli, seyrek sakallı, nur yüzlü, edîb, kâmil, tatlı dilli ve fakirleri gözetem muhterem bir zât olup, babasından sonra Eyüp Sultandaki Şeyh Murad Buhârî Dergâhı'nın postnişinliğini deruhte etmiştir. Elinizdeki kitabın yayınlanmasından iki sene sonra, 1911 (1329) yılında, polis tarafından gözaltına alınmış ve üç yıl Sinop'ta mahpus kaldıktan sonra 1914 (1332) senesinde İstanbul'a dönmüştür. Bu hapis cezasının nedeni bilinmemekle birlikte, dönemin siyasî şartlarıyla alâkalı olduğu zannedilmektedir.”⁴⁷

Aynı kitapta, Seyyîd Ahmed Muhtâr Belhî'nin hapis cezasıyla ilgili aileden nakledilmiş şu yeni bilgilere de yer verilmiştir:

“Âlim ve ârif bir kişi olan Seyyîd Ahmed Muhtâr Belhî, gençken kendisine atılan bir iftira sonucu karakola alınarak epey eziyet gördükten sonra Sinop Cezaevi'ne gönderilmiştir. Aileden nakledilen rivayete göre, Cemâl Paşa bu haberi Ahmed Muhtâr Efendi'nin babası Abdülkâdir-i Belhî Hazretleri'ne haber vermiş ve “Efendimiz, emir buyurursanız mâni olayım.” demiştir. Belhî Hazretleri de, “Hayır. Ahmed Muhtâr, ordakilerin başına çoban olarak gidiyor ve cezaevinden en son oğlum çıkacak.” buyurmuştur. Gerçekten de en son cezaevinden Ahmed Muhtâr Belhî tahliye edilmiştir. Abdülkâdir-i Belhî, Sinop'a giderek oğlunu cezaevinde ziyaret etmiştir.”⁴⁸

Belhî Ailesi ve Cemâleddin Afgânî

II. Abdülhamit, uyguladığı İttihâd-ı İslâm siyasetinde tarikatlardan da yararlanmıştı. Eyüp Nişancısındaki Şeyh Murad Buhârî Dergâhı şeyhi Buhâralı Seyyîd Süleyman Belhî (ö.1294/1877), II. Abdülhamit'in Orta Asya ile ilgili meselelerde danışmanı olmuştur. Şeyh Murad Buhârî Dergâhı Osmanlı devlet adamları, İran ve Turan sefirleri tarafından ziyaret edilmiştir. Şeyh Murad Buhârî Dergâhı İran, Afganistan, Türkmenistan ve Hindistan'da bulunan diğer dergâh ve medreselerle

⁴⁷Belhî, *Şâh-ı Velâyet Sırr-ı Hidâyet Hazret-i İmâm Ali Aleyh 'is-salâtu ve 's-selâm*,1.

⁴⁸Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 34.

bağlantı kurup ilişkilerini geliştirmiş, Osmanlı Devleti'nin bu bölgelerdeki dini ve siyasi yönelişlerini etkilemiş ve Osmanlı Sultanı Abdülhamid'in Pan-İslamizm politikaları çerçevesinde dini ve siyasî yönelişler de etkili olmuştur.⁴⁹ Müslüman toplumlar içinde son derece kritik olan 19. yüzyılda modern dünyanın meydan okumaları karşısında canlanan aydın kesim içinde ismi en çok tartışılan kişilerden biri olan Cemâleddin Afgânî'nin Şeyh Murad Buhârî Dergâhı şeyhi Süleyman Belhî tasavvufî sohbetleri olmuştur.⁵⁰

Güllü Yıldız “İranlı Hacıların Gözüyle İstanbul’u Temâşa” adlı makalesinde, İranlı hacıların Şeyh Murad Buhârî Dergâhı’nı ziyaret etmelerinin ve Seyyîd Burhaneddîn Belhî ile hasbihal etmiş olmalarının önemli bir ayrıntı olduğunun üzerinde durmuştur. Söz konusu makalede, İranlı Hacıların Şiiliğe yakınlığı sebebiyle Bektaşî Dergâhları’na aynı zamanda Farsça ve Mesnevî üzerinden Mevlevî Dergâhları’na ilgi gösterdiklerinin aşikârlığına değinilmiş; Şeyh Murad Buhârî Dergâhı’nın İranlı Hacılar tarafından ziyaret edilmesinde dergâh şeyhlerinin Alevimeşrepliği ve İran meşrutiyet yanlısı kişilerle irtibatlarının önemli faktörlerden sayıldığından bahsedilmiştir.⁵¹

“Cemâleddin Afgânî 1870’li yıllardan itibaren Sultan Abdülhamid’e yaklaşmak için vesileler aramış, Sultan’ın düşünce ve politikasına uygun bir tavır içine girmiş; 1880’den önce Sultan’a mektup yazmış ve İslâm birliğini gerçekleştirmek için yardım vaadinde bulunmuştur. Cemâleddin Afgânî’nin (1839-1897) şöhret, tesir ve kabiliyetlerini göz önüne alan Sultan Abdülhamid ondan faydalanabileceğini düşünmüştür. Bu yüzden, Cemâleddin Afgânî’yi Londra sefiri Rüstem Paşa aracılığı ile İstanbul’a davet etmiştir. İlk davete mazeret beyan ettiyse de, ikinci dâvete icâbet edip 1867 yılında İstanbul’a gelmiştir. II. Abdülhamid tarafından İstanbul’da iyi bir şekilde karşılanmış; kendisine Teşvikiye’de bir ev, araba, at verilmiş ve yüksek bir maaş bağlanmıştır. Cemâleddin Afgânî, Sultan Abdülhamid’in isteği üzerine İslam birliğini, Şii-Sünni yakınlaşmasını ve İttihâd-ı İslâm’ı teşvik eden altı yüze yakın mektup yazmıştır. Bu mektupların iki yüz kadarına cevap gelmiştir. Yakalandığı kanserden kurtulamayan Cemâleddin Afgânî, 9 Mart 1897 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir. Maçkadaki Şeyhler Mezarlığı’na defnedilmiştir. Şimdiki içi boş kabri, 1926 yılında

⁴⁹Ahmet Cahit Haksever, “Osmanlı’nın Son Döneminde Islahat ve Tarikatlar: Bektâşilik ve Nakşbendilik Örneği”, *Ekev Akademi Dergisi*, sy. 38 (2009): 51-52.

⁵⁰Evlî, “Muhammed Burhaneddin-i Belhî ve Farsça Divanı (Tenkitli Metin)”, 3-5.

⁵¹Güllü Yıldız, “İranlı Hacıların Gözüyle İstanbul’u Temâşa”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 51 (2016): 147-148.

Charles Crone adlı bir Amerikalı tarafından yaptırılmıştır. 1944 yılında Afganistan Hükümeti'nin isteği üzerine kemikleri Afganistan'a nakledilmiştir."⁵²

Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî'nin kardeşi, Burhâneddin-i Belhî'nin siyasi yönü ön planda olmamıştır. Ancak bazı kaynaklarda, İstanbul'da Cemâleddin Afgânî ve Kaçar şehzadelerinden Şeyhü'r-Reîs gibi önemli ve siyasi şahsiyetlerle görüştüğü belirtilmiştir.⁵³ Seyyîd Burhâneddin-i Belhî, İttihâd-ı İslâm Encümenliği⁵⁴ üyeliği yapmıştır. Ayrıca, İran'la bağlantılı ve Cemâleddin Afgânî'ye yakın olan bir şeyh olarak bilinmektedir. Aslında bazı kaynaklarda, Burhâneddin-i Belhî'nin siyasetle pek bir işi olmadığı, Cemâleddin Afgânî ile dostluğunun da babası Süleyman Belhî'den miras kaldığı yazmaktadır.⁵⁵

"*Defter-i Kuyûdât*" adlı eserde, Şeyh Seyyîd Süleyman Belhî'nin İstanbul'da Seyyîd Cemâleddin Afgânî ile tanıştıktan sonra oğlu Burhâneddin-i Belhî'ye ilim öğretip öğrencisi olmasını istediği; Afgânî'nin de bunu memnuniyetle kabul ettiği şöyle belirtilmiştir:

"*Seyyîd Cemâleddin Afgânî (1838-1897) 1288 yılında Darülfünun Müdürü Hoca Tahsin Efendi ile birlikte Süleyman Belhî'yi ziyarete gitmiştir. Bu sırada Süleyman Belhî onun daha genç bir yaşta iken kazandığı kesret-i ilm ü irfanına hayranı olmuş ve "Seyyîd Cemâleddin ka'bında bir âlim görmedim." diyerek O'nu övmüştür. Ayrıca, Cemâleddin Afgânî'ye hitâben, "Ben ihtiyarladım, siz ise gençsiniz. Oğlum Burhâneddin'i size şâkird ediyorum." demiştir. O da karşılık olarak "Ale'r-re'si ve'l-ayn" diye cevap vermiştir.*"⁵⁶

Burhâneddin-i Belhî, Seyyîd Cemâleddin Afgânî'nin isteği üzerine sık sık ziyaretlerine giderek sohbetlerinden de istifade etmiştir. Meşguliyeti dolayısıyla ziyarete gidemediğinde ise, Afgânî tarafından özel olarak evine davet edilmiştir. Bazı kaynaklarda Burhâneddin-i Belhî'nin nazmettiği gazellerini güzel bir hat ile yazdıktan

⁵²Hayreddin Karaman, "*Efgânî, Cemâleddin*", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c. 10, İstanbul: TDV Yay., 1994, 459; Evli, "Muhammed Burhaneddin-i Belhi ve Farsça Divanı (Tenkitli Metin)", 33.

⁵³Evli, "Muhammed Burhaneddin-i Belhi Ve Farsça Divanı (Tenkitli Metin)", V.

⁵⁴Cemâleddin Afgânî'nin 1892 yılında İstanbul'a gelmesinden kısa bir süre sonra, İstanbul'da ikamet eden İranlı ve Türk düşünürlerden 12 kişinin bir araya gelmesiyle kurulan İttihâd-ı İslâm Encümeni, ilk iş olarak Arapça, Farsça, Türkçe ve Hintçe mektuplar yazmıştır. İttihâd-ı İslâm Encümeni yazdığı mektupları İran, Atabat şehirleri, Arap vilayetleri, Hindistan ve Orta Asya'daki güvenilir kişilere göndermiş ve onları İslâm birliği fikrine davet etmiştir. İttihâd-ı İslâm Encümeni Üyeleri, çalışmaları ve Abdülhamid'in İran'a yönelik politikaları için bakınız: Rahim Reîs Niyâ, *İrân ve Osmânî der Âstâne-i Karn-i Bîstom*, Tahran: İntişârât-i Sotûde, c. 2, 1328, 703-775.

⁵⁵Niyâ, *İrân ve Osmânî der Âstâne-i Karn-i Bîstom*, 706-724.

⁵⁶Belhî, b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, 41.

sonra, İstanbul Nişantaşındaki konağında ikamet eden üstâdı Seyyîd Cemâleddin Afgânî'ye takdim ettiği ve Afgânî'nin de bu gazelleri yüksek sesle okuyup Farsça olanlar hakkında mütalâalarını beyan ettiği yazmaktadır. Hüseyin Dâniş, Burhâneddin-i Belhî ile Cemâleddin Afgânî arasındaki yakınlığı şöyle dile getirmektedir:

“Şeyh Seyyîd Cemâleddin, o büyük âlim babanın bu büyük şair oğluna herkesten daha çok ihtiram gösterirdi. Meclisinde onu daima sağ tarafına alırdı ve hiç kimseyi Burhâneddin'e (takaddüm etmezdi) değışmezdi. Dâru'l-ulûm olan ikametgâhı asker ile kuşadıldığı zaman, ziyaretçilerinin hepsi ayaklarını çekmişlerdi. Seyyîd Burhâneddin bunlara önem vermemiş ve üstadını sık sık gitmişti. Şeyh Cemâleddin, vefalı dostu, değerli arkadaşı olan Burhâneddin'e hitâben “Çok şair gördüm, fakat zârif görmedim. Şâir-i zârif olarak yalnız zât-ı siyâdetinizi gördüm.” demiştir.⁵⁷

Bazı kaynaklarda Seyyîd Cemâleddin Afgânî'nin ömrü boyunca vefalı dostu olarak üç kişiyi gördüğünden bahsedilmiştir. Bunlardan ikisi kendinden önce vefat eden Ebû Turâb Ârif-i Afgânî ve Abdullah Nedîm-i Mısırî isimli dostlarıdır. Cemâleddin Afgânî üçüncü dostu olan Seyyîd Burhâneddin-i Belhî'den bahsederken gözleri yaşararak *“Yanımda oturan bu pîr-zâdenin Cenâb-ı Hak acısını bana göstermesin.”* demiştir.⁵⁸

Kâsım Evli *“Muhammed Burhâneddin-i Belhi Ve Farsça Divanı”* adlı yüksek lisans tez çalışmasında Burhâneddin-i Belhî'nin Cemâleddin Afgânî'nin vefatına çok üzüldüğünü, O'nun vefatı üzerine biri Türkçe, diğeri Farsça⁵⁹ iki tarih manzumesi yazdığını; *“Türkçe Tarih Manzumesi”*nde Afgânî'yi âlimlerin âlimi⁶⁰, zamanının allâmesi olarak nitelendirdiğini ve onu İbn-i Sînâ ve el-Farâbî'ye eş değer tuttuğunu belirtmiştir. Söz konusu tezde, Burhâneddin-i Belhî'nin Cemâleddin Afgânî hakkındaki görüşlerine de yer verilmiştir. Burhâneddin-i Belhî'ye göre, Cemâleddin Afgânî asrın âlimlerinin hocasıdır ve makamı da Hazret-i Mevlâna'nın makamı mertebesindedir. Sözleriyle kalpleri ve dünyayı aydınlatmış, fikirleriyle büyük taraftar toplamış; eserleriyle dünya halkına ışık saçmıştır. Her iki manzumenin son beyitlerinde geçen ve Afgânî'nin İstanbul Nişantaşı Şeyhler Mezarlığı'nda bulunan kabrinin ve mezar taşının daha önce bahsettiğimiz gibi 1926 yılında Amerikalı hayırsever ve İslâm sempatzanı Charles Crone tarafından yaptırıldığı bilgisine de verilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesi

⁵⁷Belhî, b *Defter-i Kuyûdât*, 40.

⁵⁸Belhî, b *Defter-i Kuyûdât*, 16-40-42; Öz, 1382, 186.

⁵⁹Burhâneddin-i Belhî, *Tarih Manzumeleri*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar, 1372, 53-54.

⁶⁰Burhâneddin-i Belhî *“Farsça Dîvânı”*nin 10. gazelinde, Cemâleddin Afgânî'yi şeyhi, mürşidi olarak görmektedir. Bakınız: Evli, *“Muhammed Burhâneddin-i Belhi Ve Farsça Divanı (Tenkitli Metin)”*, 32.

Yazma Bağışlar 1372 numarada kayıtlı “*Tarih Manzumeleri Mecmuası*”nın 46b ve 52a varakları arasında Burhâneddin-i Belhî’nin Cemâleddin Afgânî hakkında yazdığı muhtasar bir “*Hâl Tercümesi*”, yine onun adına yazılmış Farsça ve Türkçe şiirler ile kurşun kalemle yazılmış bir metin ve Cemâleddin Afgânî’nin mezar taşı kitabesinin metni bulunmaktadır. “*Hâl Tercümesi*” Lâtin harfleriyle neşredilmiştir.⁶¹

⁶¹Evli, “Muhammed Burhaneddin-i Belhi Ve Farsça Divanı (Tenkitli Metin)”, 5-26-33-34-36.

Sonuç

Çok yönlü tarikat faaliyetleri ile adını duyurmuş Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı'nın ilk şeyhi Murâd Buhârî ile son şeyhi Abdülkâdir-i Belhî'nin Orta Asya kökenli olmaları sebebiyle dergâh sadece Osmanlı devlet adamlarının, İran-Turan Sefirleri'nin, Anadolu'dan gelen misafirlerin ziyaret yeri olmamış; aynı zamanda İran, Afganistan, Türkistan ve Hindistan'dan gelen tarikat ehlinin de ziyaret edip barındıkları bir müessese olmuştur. Bu çalışmada, Abdülkâdir-i Belhî'nin sohbet meclislerine katılmış ve onunla irtibatı olmuş dönemin bazı tasavvuf ehli şeyhlerinden, ictimâî çevrelerinden ve saray ehlinde yirmi iki kişinin ismine ulaşabildik. Bu kişiler Abdülkâdir-i Belhî'yi dergâhta zaman zaman bilgisine başvurmak için ziyaret etmişlerdir. Ayrıca, ondan feyiz alarak intisap etmişlerdir. Ulaştığımız bilgiler neticesinde Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî dört defa Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı'ndan dışarı çıkmıştır. Bazı kaynaklarda Abdülkâdir-i Belhî'nin vefatından sonra büyük oğlu Ahmed Muhtâr'ın iki yıl boyunca dergâhta şeyhlik vazifesini üstlendiği, Hamzâvilerce muktedâ olarak tanındığı ve kendisine ilgi gösteren Mevlevîler'in olduğu belirtilmiştir. Ancak muteber kaynaklarda, Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı'nda hizmet vermiş on dört şeyh arasında Ahmed Muhtâr'ın ismi geçmemektedir. Bize göre de, Şeyh Murâd Buhârî Dergâhı'nın son şeyhi Abdülkâdir-i Belhî'dir. Abdülkâdir-i Belhî'nin babası Süleyman Belhîve kardeşi Burhâneddin-i Belhî'nin Cemâleddin Afgânî ile yakın ilişkileri olmuştur. Abdülkâdir-i Belhî'nin siyasi yönü hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.

Kaynaklar

ALKAN, E., “Şehitlik Dergâhı Tarihçesine Bir Katkı: Abdünnâfi Baba’nın Ahmed İsmet Efendi’ye Verdiği İcâzetnâme”, *Tasavvuf (İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi)*, sy. 35 (2015): 25-58.

ALŞAN, M. H., *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*, İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.

ALTUNTAŞ, İ. H., <http://ismailhakkialtuntas.com>, Hüseyin Vassaf “Sefine-i Evliya”da Seyyid Abdülkâdir Belhî ve Ailesi-Seyyid Abdülkâdir Belhî Hazretleri” (25.05.2017).

AYDIN, B., *Hankâh*, İstanbul: Destek Yayınları, 2016.

AZAMAT, N., “Abdülkâdir-i Belhî” (1839-1923 Nakşibendî ve Melâmî- Hamzavî şeyhi), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1: 231-232, İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

-----, “Fahredden Efendi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 12: 83-84, İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

-----, “Kemâlî Efendi” (1862-1954 Mutasavvıf-şair), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 25: 234-236, Ankara: TDV Yayınları, 2002.

BAGCI, N., “Melâmîlik ve Bayrâmî-Melâmî Bir Şair: Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, sy. 6/1 (2019): 164-202.

-----, “Şeyh Seyyîd Abdülkâdir-i Belhî’nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, sy. 6/2 (2019): 592-637.

BAYKARA, A., “Abdülbâki Baykara Efendi”, *Asitâne Mevlevî Kültür Dergisi*, sy. 2 (Şubat 2010): 1-108.

BELHÎ, A., *Esrâr-ı Tevhîd*, çev. Neşen Çağıl (Yayına hazırlayan: Yüce Gümüş), İstanbul: Pan Yayıncılık, 2014.

-----, a *Sünûhat (Sünûhat-ı İlâhiyye ve İlhamât-ı Rabbâniye)*, çev. Neşen Çağıl (Yayına hazırlayan: Yüce Gümüş, İstanbul: İstanbul Tasavvuf ve Musikî Araştırmaları Derneği Yayınları, 2017.

BELHÎ, B., b *Defter-i Kuyûdât (Belhî Ailesine Ait Özel ve Resmî Yazışmalar)*, Yayına Hazırlayanlar: Aliye Uzunlar-Arzu Meral, İstanbul: Revak Kitabevi, 2017.

-----, *Tarih Manzumeleri*, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar, 1372.

CUMHUR, M., “Ahmed Yüksel Özemre’nin Ardından...”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, sy. 151 (2009): 24-25.

ÇELİK, A. F., *Mevlana Müzesi Abdülbâki Gölpınarlı Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu, Konya Mevlana Müzesi Abdülbaki Gölpınarlı Kütüphanesi Kataloğu*, c. I- II, *Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, yıl:1, sy. 1, (2001): 134-160.

DAL, M. F., *Fahreddin Efendi Hazretleri'nin Hayatı ve Eserleri*, www.muzafferozak.com, (01.08.2017), 1-33.docshare01.docshare.tips >files "Türbeler, Eyüp Sultan Türbeleri" (PDF) (Şeyh Murad Efendi Türbesi), 230-233, (04.07.2017).

ER, Ş., *Melâmîlik Ve Osmânî Devri Melâmîleri*, İstanbul: Kutupyıldızı Yayınları, 2015.

EVLİ, K., "Muhammed Burhaneddin-i Belhi ve Farsça Divanı (Tenkitli Metin)", Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

GONDOOZI, H., *YanabiAl'mavadat*, motarjam: Moosa Danesh, Mashhad, Albohoos Aleslamie, 1392.

GÖLPINARLI, A., *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2. baskı, 2006.

-----, *100 Soruda Tasavvuf*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1985.

HAKSEVER, A. C., "Osmanlı'nın Son Döneminde İslahat ve Tarikatlar: Bektâşilik ve Nakşbendîlik Örneği", *Ekev Akademi Dergisi*, sy. 38 (2009): 383-415.

HALİLOGLU, A. "İbrahim Fahreddin Efendi", www.burhandergisi.com, 21 Temmuz 2011 (01.08.2017), 1-4.

HASKAN, M. M., *Eyüplü Hattatlar*, İstanbul, Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2004.

IŞIN, E., "Abdülkâdir-i Belhî", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 1: 44, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1999.

İNCEGİL, R., "Abdülkâdir Efendi, Belhi, Seyyid", İstanbul Kültür ve Sanat Ansiklopedisi (İKSA), 1: 171, İstanbul: Tercüman Gazetesi Kültür Yayını, 1982.

KALKAN, B., "Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre'nin Tasavvufî Görüşleri", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 5, sy. 9 (2015): 249-276.

KARA, M., "Buhara-Bombay-Bursa Hattında Dervişlerin Seyr ü Seferi", *Dîvân İlmî Araştırmalar*, sy. 20 (2006/1): 45-73.

KARAMAN, H., "Efgânî, Cemâleddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 10: 456-466, İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

KÖSEOĞLU, M. A., a *İstanbul'un Yüzleri-81/İstanbul'un 100 Tekkesi*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2016.

-----, b "Melâmî Şeyhlerinin İstanbul'da Postnişin Olduğu Tekkeler ve Günümüzdeki Durumları", *Uluslararası Melâmîlik ve Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Tika Kültür Yayınları, 2016, 165-189.

KURNAZ, C., *Türkiye-Orta Asya Edebî İlişkileri*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.

MADEN, F., “Sütlüce’de Bir Bektaşî Ocağı: Caferabad (Bademli-Münir Baba) Tekkesi”, Ankara: *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, sy. 5 (2013): 155-174.

NİYÂ, R. R., *İrân ve Osmânî der Âstâne-i Karn-i Bîstom*, Tahran: İntişârât-i Sotûde, c. 2, 1328.

ÖZ, Y., a “Afgan Türkistan Muhacirlerinden Süleyman Belhî Ailesi ve “Defter-i Kuyüdat” Fihristi”, *Bilig (Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi)*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Müttevelli Heyet Başkanlığı Yayını, sy. 23 (2002): 157-188.

-----, “Burhaneddin Belhî Ve Türkçe Mektupları”, *Edebiyat Dergisi*, sy.15 (2006): 203-224.

-----, “Nâmeî be Sefir-i Kebîr-i İrân der İstânbûl”, *Âyine-i Mirâs*, Dovre-i Cedîd, Tehran, Shomare-i 29 (1383): 263-273.

-----, b “Süleyman Belhî Ailesi Ve Son Mevlevî Postnişînleri İle Mektuplaşmaları”, *Konya, X. Milli Mevlâna Kongresi (Tebliğler)*, c.1, Selçuk Üniversitesi Matbaası, (2-3 Mayıs 2002): 149-161.

ÖZDAMAR, M., *Dersâadet Dergâhları*, İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 2007.

ÖZDENAY, R., “Ayaklı Kütüphane İsmail Saib Efendi, Sadece Kitaplar ve Kediler İçin Yaşadı”, *Hürriyet Gazetesi-Tarih*, 28 Nisan 2004 Çarşamba.

ÖZEMRE, A. Y., a *Üsküdar’da Bir Attâr Dükkânı*, İstanbul: Kubbealtı Yayınları, 2017.

-----, b *Üsküdar’ın Üç Sırlısı*, Kubbealtı İstanbul: Yayınları, 2017.

RAHİMÎ, F., *Gulzâr-ı Hakikat*, İstanbul: Revak Kitabevi, c. 2, 2016.

SAYAR, A. G., *Abdülbâki Gölpınarlı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013.

ŞİMŞEK, H. İ., “Murad Buhârî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 31: 185-187, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

ŞİŞMAN, S., www.dunyabizim.com, “Hal Ehlinden Bir Zat-Abdülkâdir Belhî Kaddesellâhü Sırrahu’l Azîz Hazretleri” (25.05.2017).

TANMAN, M. B., “Murâd Buhârî Tekkesi” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 7:514-516, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994.

TORUN, A. ., “Şeyh Muhammed Murad-ı Buhârî Tekkesi Haziresi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Vakıflar Dergisi*, sy. 34 (2010): 125-161.

VELİOĞLU, T., *Osmanlı’nın Manevi Sultanları, (Şeyh Edebâli’den Dede Paşa’ya)*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2017.

YILDIZ, G., “İranlı Hacıların Gözüyle İstanbul’u Temâşa”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 51, (Aralık 2016): 135-160.

YÜCER, H. M., *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19. Yüzyıl)*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.